

Dankó Imre

Néprajzi vonatkozások református egyházlátogatási jegyzőkönyvekben

Recenzióinkban a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékéhez, közelebbről Újváry Zoltán professzor oktató munkájához kötődő könyvről lesz szó, amelyet a szerző, Pocsainé Eperjesi Eszter református lelkész, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek múzeumigazgatója – mint néprajzos-muzeológus elsősorban Újszász Kálmán, Újszász Kálmánné Deák Ilona, Román János, Takács Béla, illetve Balassa Iván, később a Debreceni Egyetemen Újváry Zoltán, Bartha Elek, Dankó Imre tanítványa – először szakdolgozatként nyújtott be, majd doktori disszertációnak dolgozott át.

A sárospataki gyűjteményekben Dienes Dénes református lelkész, levéltáros-történész hiánypótló forráskiadási munkát végez. E tárgykörben végzett kutatásainak összefoglalása volt az Osiris Kiadónál 2001-ben megjelent *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század* című kötet, amelyet egyébként a Zempléni Múzsza 2001. évi 4. számában éppen Pocsainé Eperjesi Eszter ismertett. A mű nem általánosságban beszélt a 16-17. századi jegyzőkönyvekről, hanem csak az Abaúji, a Borsod-Gömör-Kishonti, az Ungi és a Zempléni Egyházmegye egyházközségeinek jegyzőkönyveit tárgyalta. Ez számunkra azért fontos, mert a Pocsainé Eperjesi Eszter-féle kötet tartalma ezzel összehasonlítva válik értelmezhetővé. Amíg ugyanis Dienes korábban történeti, levéltárosi, irodalomtörténeti és

bibliográfiai szempontok szerint ismertette a jegyzőkönyveket, addig Pocsainé – a kérdéses egyházmegyét Tiszáninneni egyházvidékként említve – a művelődéstörténeti-néprajzi szempontokat érvényesíti leírásában. Így aztán, bár ugyanarról a tárgyról ír, egészen mást látat meg az olvasóval. Megismerjük a tiszáninneni falvak, mezővárosok lakosságának 16-17. századi, hagyományokként tovább élő viselkedésmódját, szokásait, mindennapi életmozzanatait. Az egyházlátogatások feladata volt, hogy a helyszínen vizsgálják meg az egyházközség és a tisztségviselők anyagi-gazdálkodási helyzetét, az egyházi iratok vezetését-kezelését, biztonságos tartását-őrzését, az egyháztagok anyagi és lelki viszonyait, az egyházi intézmények (templom, harangok, iskola, a tanítók elhelyezése, javadalmazása stb.) és az egyházközség anyagi forrásainak biztonságos voltát, továbbá a viszony alakulását az egyház, az egyházközség vezetősége és a pártfogók, valamint a falu politikai vezetői között. Az egyházlátogatások alkalmával némely vitás személyi ügyet is intéztek, az esetleges ellentétek, bajok, sőt perek kiküszöbölését, rendezését célnak tekintve. A látogatások az egyházközségi vezetőség által kimért büntetések fellebbviteli fórumai is voltak, a jegyzőkönyvek ezáltal sok, a népelettel, a közösség erkölcsi életével, életrendjével összefüggő, felbecsülhetetlen értékű adatokkal is rendelkeznek.

Mindezek alapján az egyházlátogatási jegyzőkönyvek elsőrendű történeti-helytörténeti, és nemcsak egyháztörténeti források. Minthogy a meglátogatott egyházközség (és a vele szoros kapcsolatban álló, sőt gyakran egyazon politikai község) életében a község mindennapjainak rendjét, a munkák szabályait és szokásait, a mesterségeket, az árucsereszonyokat, a családi és a naptári ünnepeket stb. is vizsgálták, a jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásban is rendkívül fontos források.

A szerző érdekesen kapcsolta össze a népeletben nagy szerepet játszó olyan jelenségeket, amelyekkel gyakori előfordulásaik miatt érdemes néprajzilag is foglalkozni. Könyvében – Újváry Zoltán professzor rövid ajánlását követően – *Bevezetés* cím alatt olvashatjuk a *Tiszán inneni egyházvidék* kifejezés történetét, magyarázatát, valamint az egyházlátogatások intézményének kialakulását, történetét, különböző formáit, jegyzőkönyveiknek jelentőségét. Ezt követően hat fejezetben, egy-egy tárgykörhöz csoportosítva, az egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásait veszi sorra.

Az első fejezetben (*A református egyház tisztségviselői a 16-17. században*) a prédikátorról, a káplánról, a mesterről-rectorról, a praeceptorokról, a kántorokról, az aedillisekről (mai szóhasználattal: egyházfű), a harangozóról, a pénztárosról, a házassági ügyek felelőséről, a bábáról, a sírásóról, a funeratorról és a fatens-fatentesről (mai szóhasználattal: eskü alatt valló tanú, illetve tanúk), ezek említéseinek néprajzi vonatkozásairól szól. A második fejezetben (*A református egyház tisztségviselőinek javadalmazása a 16-17. században*) a pastoris reditusokéről (falusi lelkészek), a rectoris reditusokéről (iskolavezetők, tanítók), a reditus collegae–reditus sacellanik (nagy, gazdag egyházak segédlelkészei), a campanatoris reditusokéről

(harangozók), a reditus cantorisokéről (nagyobb egyházakban kántorok is szolgáltak), a reditus studiosorumokéről (az egyházi munkálatokban, de különösen az iskolákban a tanítók tevékenységét segítő tógás (nagy) diákok), az aedilis (az egyházfű) jövedelméről, a reditus templi-reditus ecclesiae jövedelméről (az egyház más, gyakran terményjövedelmét számon tartó tisztségviselő) és még mások jövedelmeiről, azok mennyiségi-és minőségi jellemzőiről, illetve azok néprajzi vonatkozásairól ad képet.

A harmadik fejezetben (*Az istentiszteleti rend*) a szolgálati rend szerinti jövedelmekről, a református ünnepek megülnésével kapcsolatos, az ünnepi és a jelesnapi szokásokkal együtt járó jövedelmekről olvasható leírás. A negyedik fejezetben (*Életfordulókhoz kapcsolódó szokások*) a keresztség, az egybekelés, az úrvacsora, a keresztelés alkalmával elhangzott fogadalomtétel személyes megerősítése, az aratás, a temetkezési szokások, a szármártemetés, a virrasztás, a torban lakáshoz kapcsolódó néprajzi vonatkozásai összegezése olvasható.

Az ötödik fejezetben (*Klenódiумok*) cím alatt a különféle templomi-úrasztali felszereléseket, illetve azok eredetét (vásárolt, vagy ajándékozott stb.) három csoportban mutatja be: úrihímezéses úrasztali terítők, úrasztali edények, szőnyegek (a Lorántffy-hímezőműhely). A hatodik fejezetben (*Egyházfegyelem*) főleg a különféle büntetésekből befolyó jövedelmeket tekinti át: az istentiszteletek elhanyagolása, az eklézsiakövetés, az alba (adás), a fonó és ivó (büntetéseiből), a pénzbírságok, az excommunicálás (kirekesztés) büntetésével kapcsolatos jövedelmek néprajzi vonatkozásaira hívja fel a figyelmet.

Az ezt követő rövid összefoglaló fejezet az elmondottakat szemléltető, életkép-szerű összefoglalása azoknak az utalásoknak,

amelyek mindegyike egy-egy konkrét egyházi (tehát szervezeti, jogi, gazdasági-gazdálkodási, iskolai, tisztségviselői, javadalmazási stb.), vallási (tehát az istentisztelet rendjével, szokásaival, eszközeivel – úrvacsorai edények, általában a klenódiumok –, a kultuszhelyek, elsősorban a templom, harangjaival és más felszerelési tárgyaival, például az orgonával), és e kérdéskörök néprajzi vonatkozásai felsorolásával és funkcionális jellemzésével

foglalkozik, hogy szemléletesebbé tegye a 16-17. századi magyar református népelet továbbélt hagyományait. Ebből adódóan Pocsainé Eperjesi Eszter munkája a tárgykör rendszerező ismertetése, nem mellőzve a fogalmak tisztázását, a műszavak, kifejezések jelentésének magyarázatát. Munkájának tárgyalási módja gondos és szakszerű, így – gyakorlati célokat is szolgálva – hasznos kézikönyvévé válhatna a vallási (egyházi) néprajz kutatóinak.

(Pocsainé Eperjesi Eszter: Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai 16-17. század. Tiszán inneni egyházvidék, Sárospatak, 2007. A recenzió közzétételével emlékezünk a 2008. december 15-én elhunyt Dankó Imre néprajztudósra, aki a szerkesztőségünkhöz 2008 októberében eljuttatott kéziratának megjelenését már nem érthette meg.)

Leine folyó emlékezet lomtalanítás, 1990 (1977, 1980, 1987), akció, Hannover